

OlgaSartene FSAEI HPE "Siberian Federal University", Moscow. Krasnoyarsk. E-mail: olga.sartene@yandex.ru

DOI 10.47649/vau.2020.v59.i4.09

МРНТИ 14.25.05

ӨОЖ 37.018

Ж.Т.Сарыбекова¹, С.М. Сарыбекова¹

¹М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Тараз қ., Қазақстан Республикасы
zhanat.sarybekova@mail.ru

ҚЫЗДАРДА ПАТРИОТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ РУХТЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ТАРИХИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АЛҒЫ ШАРТТАРЫ

Мақалада қыздар бойында патриоттық құндылықтар рухын тәрбиелеудің тарихи-педагогикалық алғышарттары қарастырылады. Сонымен қатар, мақалада ерте заманнан-ақ қазақ қыздарының Отанға деген сүйіспеншілігін тәрбиелеуді, бір күннің ісі емес, ол ұлттық идеологияға негізделген жағдайда ғана табысты болатынын ата-бабамыз байқап-бағдарлап, көрегендікпен өз ұрпақтарының бойына сіңіріп отырғандығы жайлы айтылады. Ежелгі түркі әйелдерінің тек отбасының қорғаушысы немесе мемлекет билеушісі болумен қатар ержүрек жауынгер болуының тамыры өте тереңде жатқаны туралы мәліметтер де беріледі. Ұлттық тәрбиенің негізі саналатын салт-дәстүрлер арқылы бүгінгі ұрпақ - өз ұлтының дүниетанымынан, рухани мәдениетінен білімін жетілдіріп, оны күнделікті өмірде қолданып, ұлтына тән мінез-құлықты меңгеретіні айтылады. Қазақ қыздарының бойындағы батылдық, елін, жерін сүйуі, оны ұрпаққа беруі, олардың Отанға деген сүйіспеншілігінен, осы ұлттық тәрбиеден туындағаны жайлы қарастырылады. Ананың Отан ұғымымен теңестірілуі, анаға деген сыйластық пен махаббат, оның тағдырына деген жауапкершілік - Отанның тағдырына, туған жерге, елге деген жауапкершілік екендігі қарастырылады. Халық педагогикасының тәжірибесі - қыз балаларымызды патриоттық құндылықтар рухында тәрбиелеудің жемісі, ұлтымыздың жеңісі екендігіне түсінік беріліп, патриоттық сана-сезімнің қалыптасуының мазмұны ашылған.

Негізгі сөздер: қыздар тәрбиесі, патриоттық тәрбие, құндылық, руханилық, ұлттық тәрбие, халық педагогикасы, ана, Отан, ел, жер.

Кіріспе

Ақпараты мен экономикасы дамыған бүгінгі заманауи әлемде жеке тұлғаның қалыптасуында ұлттық тәрбие жетекші рөл атқаруы тиіс. Ұлттық тәрбиенің негізі саналатын салт-дәстүрлер арқылы бүгінгі ұрпақ өз ұлтының дүниетанымынан, рухани мәдениетінен білімін жетілдіреді, оны күнделікті өмірде қолданып, ұлтына тән мінез-құлықты меңгереді. Ұлы жеңістер мен жетістіктер ұлтқа, Отанға деген сүйіспеншіліктен туындайтыны белгілі. Бүгінгі қоғамдағы негізгі мақсат - ұлтын сүйетін патриот ұрпақты тәрбиелеу болып табылады. Басты қағидасы Отанға, өз халқына, туған жеріне деген сүйіспеншілік болып табылатын патриотизм - үлгі ретінде мәдениетте, белсенді іс-әрекет ретінде саясат пен экономикада байқалатын күрделі әлеуметтік-мәдени құбылыс, қоғаммен бірге дамып, жаңа мазмұнмен толығып отыратын қоғамдық сананың бір формасы. Бұл ұғым қай заманда болмасын Отанға, туған ел мен жерге, ұлтқа деген асқан сүйіспеншілікпен өлшеніп, адам баласының ата-мекеніне, ана тілі мен төл мәдениетіне, ұлттық құндылықтарына жеке қатынасын пайымдайтын сезім көрсеткіші болып қала бермек. Елі мен жеріне қорған болатын саналы ұрпақты, "жер егесін" тәрбиелеу қазақ қоғамы үшін барлық кезде маңызды саналған. Бүгінде қоғам өмірінің әрбір саласына

ендеп келе жатқан әлемдік жаһандану үдерісі жағдайында "жер егесін" тәрбиелеуде патриоттық тәрбие мәселесіне барынша көңіл бөлінуі қажет. Өскелең ұрпақты тәрбиелеу ісінде тарихи білім мен тәжірибені пайдалануды тек халықтың мол тәжірибесінен үйрену керек. Ұлттық тәрбиеге, қазақтың халық педагогикасына қайта оралу - бүгінгі қоғамның талабынан туындап отырған өте маңызды қажеттілік.

Ұлттық салт-дәстүрлердің ұрпақ тәрбиесіндегі маңызы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар - рухани жаңғыру» атты мақаласында "Рухани жаңғыру атаулы бұрынғыдай тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерге шекеден қарамауға тиіс. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңарудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу қажет. Егер жаңару елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды. Сонымен рухани жаңғыру ұлттық ұлттық сананың түрлі полюстерін қиыннан қиыстырып, жарастыра алуымен маңызды. Жаңа жаһандық үрдістер ешкімнен сұрамай, есік қақтастан бірден төрге озды. Екі дәуір түйіскен өліара шақта Қазақстанға түбегейлі жаңғыру және жаңа идеялар арқылы болашағын баянды ете түсудің теңдессіз тарихи мүкіндігі беріліп отыр" - деп ерекше көрсетіледі [1,16].

Болашақ ұрпақ бойында ұлттық рух пен отаншылдық сезімді дамытудың, жер егесін тәрбиелеудің тәсілдерін ұлттық тәрбиені өз өмірлерінің негізі санаған қазақтың ұлы тұлғаларының тағылымы, ой-пікірлері мен еңбектерінен табамыз. Патриоттық тәрбие мәселесіне біздің қазақ жұрты қоғамның жалпы даму кезеңдерінде жолдарында Ж.Баласағұн, Қашқари, А.Иассауи) мен жыршы-жырауларының (Асан қайғы, Шалкиіз жырау, Ақтамберді жырау, Бұқар жырау, Дулат және т.б.) ғұлама ағартушы-педагогтарының (Ш.Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаев және т.б.) шығармашылық еңбектері дәлелдейді.

Педагогика ғылымына үлес қосушы бірқатар ғалымдар патриоттық тәрбиенің салаларын, атап айтсақ: оқушылардың саяси мәдениетін қалыптастыру (К.К.Жампеисова, Ю.Г.Наумова, Е.З.Батталханов), жас жеткіншектерді революциялық ерлік және еңбек дәстүрі рухында тәрбиелеу (К.Құнантаева, Ә.Жұмақанов, Ш.Әміралиев, С.Ешімханов, А.Щербаков, Д.Құсайынова және т.б.), оқушылардың адамгершілік-құқықтық (А.А.Калужный, В.В.Трифонов, Л.К.Керімов және т.б.), азаматтық (С.Б.Омарова, Ж.Мақатова) тәрбиесін жүзеге асыру болашақ мамандардың патриотизмін қалыптастыру (А.Қ.Қалимолдаева) сияқты салалары зерттелген.

Тұлғаның патриоттық-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға байланысты жоғарыда баяндалған көзқарастарға сүйене отырып, патриоттылық жеке адамның басқа адамдарға, біздің жаңа қоғамымызға, оның материалдық және рухани байлықтарына, Отанымызға пайдасын тигізетін істерге қатынасының көрінісі болып табылады.

Негізгі бөлім. Арғы тегі түркіден бастау алатын қазақ халқы ұрпақ тәрбиесіне ерекше мән беріп келген. Ғасырлар бойы қалыптасқан тәрбиенің жақсы үлгілерін (адамгершілік-имандылық, елін, жерін, Отанын сүю, қоршаған ортаны қорғау, еңбекке баулу сияқты және т.б) ұрпақ санасына сіңіріп отыруды көздеген халқымыз оны әртүрлі бағыт-бағдармен, құралдар арқылы жүзеге асырып келген. Халқымыздың шынайы адамгершілік қасиеті елін, жерін, Отанын сүюден басталған. Ауыз әдебиеті шығармалары, әсіресе батырлар жырлары, аңыздар жастарды патриоттық, ерлік рухта тәрбиелеудің негізі қалыптасқан.

Ертедегі сақ әйелдері қоғамда өтесыйлы болумен қатар, олар қоғамдық өмірдің барлық салаларына, тіпті соғыс шайқастарына да ерлермен бірдей белсене қатынасып, ерлік көрсетіп отырғандығы мәлім. Әйелдерге деген қарым-қатынас - құрметтеу, қастерлеу негізінде жүзеге асып отырған. Үйге кірген ұл ең әуелі анасына, содан кейін ғана барып әкесіне иіліп тағзым еткен. Тіпті кейбір сақ әйелдерін тайпа көсемі етіп сайлаған. Ежелгі деректердің бірінен сақтардың үйленуі туралы «егер сақ жігіті бір қызға үйленгісі келсе, онымен әуелі күш сынасуы керек болған. Қыз жеңсе, жігіт оның тұтқыны болып есептеліп, оған толық тәуелді болса, текжеңген жігіт қана өз билігін жүргізе алатын болған». Сондай-ақ тайпа өміріндегі маңызды оқиғаларды қарайтын халық жиналысына ерлермен бірге әйелдер де қатысуға құқылы болған. Осы жайлы грек тарихшысы Ктесий сақ әйелдеріне берген мінездемесінде, олардың ержүректігін, соғыс қаупі төнгенде ерлеріне көмек көрсететініне көз жеткізе отырып, батыл тұжырым жасайды [2].

Ал, Климент Александрийский былай деп жазды: "Соғыс ісімен ерлерден кем шұғылданбайтын сармат әйелдерін білемін, ерлермен бірдей садақтан оқ ататын басқа да сақ әйелдерін білемін". Б.ж.с. дейінгі 6-ғасырда сақ-массагеттердің Томирис деген әйел патшасы болғанын, оның шайқаста парсы патшасы Кирді жеңгеннен кейін, жарғақ тұлыпқа қан толтырып, оның ішіне парсы патшасы Кирдің басын салып, "аңсағаның қан еді, іш енді соны!,-деп тұлыпты дарияға лақтырған"- екен [3].

Тарихшылар Зарина, Томирис сынды әйел - сақ патшалары болғандығын айтады. Бір деректер олардың соғыс өнерін жете меңгергенін көрсетсе, келесі мәліметтер олардың ақыл-ой қабілеттерінің өте жоғары болғандығын байқатады. Зарина патша туралы тарихшы Дидор былай деп таңырқана жазған: Бұл кезде сақтарды соғысқа мейлінше беуім Зарина атты әйел билегенін айтады.

Сақ патшасының қызы, ел тағдыры үшін өз махаббатын құрбан етеді. "Жеке басымның бақытын елімнің еркіндігіне айырбастай алмаймын. Махаббаттан да жоғары нәрсе бар, ол - менің елім", - дейді Зарина. Жалпы бұл тайпаларда әйел ержүрек, олар соғыс тауқыметін ерлермен бөліскендігі жайлы мәлімет береді [4,24].

Міне, батыр қыздарымыздың елін қорғау үшін түскен шайқастарын дәріптей келе, олардың ерлік әрекеттерін туған жері мен өскен елін, Отанын сүйіп, қорғауға бел байлағандарын көреміз. Қыздардың ар, намыс, ұждан түсінігін жоғары бағалағаны соншалық, ар-намыс үшін жанын да қиған.

Әлбетте, қазақта: "Жан сақтама, ар сақта", "Малым жанымның садағасы, жаным арымның садағасы",-деген мақал қыздарымыздың осыншама намысты болғанын дәлелдей түседі. Ал ұлттық дәстүр - халық табиғат апатына ұшыраса да, мың өліп, мың тірілсе де, аштық-жалаңаштық көрсе де, жау шабуылына ұшыраса да, осы ұрпақ жалғастығы ғасырлар қойнауынан әкелінген және сақталынған мұра.

Ежелгі түркі әйелдері отбасының қорғаушысы немесе мемлекет билеушісі болумен қатар ержүрек жауынгер болуының тамыры өте тереңде жатқаны туралы мәліметтерді Грек саяхатшыларының Сырдарияның бойын мекендеген тайпалар, оның ішінде сақтар туралы жазбаларынан кездестіреміз. Тарихшы Климент Александрийский "Сақтардың әйелдері... кейін шегінгенде ерлер секілді ат үстінен садақты артына қарап ататын болған"- деп, олардың ержүректігіне таң қала жазған еді [4,23].

Сақтардың ерлермен бірдей әйелдері де атқа мініп, бірдей киініп, тіпті аң аулауға шығатындығы туралы Геродот та жазған. Сондай-ақ сақтардың жігіттері үйлену үшін сол қызды жеңуі керек, жеңіліп қалса олқыздың тұтқынына айналатын салт болған. Онымыз дәлелді болу үшін, Қорқыт ата тағылымдарының біріне тоқтала кетейік: "Оғыз қаңлы

баласы Қан-Төрелі" жайындағы алтыншы жырда оғыз-қыпшақ дәуірінде Оғыз қаңлы деген бір данышпан кісі болған екен. Қан-Төрелі болашақ қалыңдығына бұрын құлақ естіп, көз көрмеген қатал талаптар қояды: "Менің болашақ әйелім, төсектен менен бұрын тұруы керек, менен бұрын атты ерттеп, атқаменен бұрын мінуі тиіс. Мен әліжауға шабуыл жасамайтұрған сәтте ол соғыс ашып, маған жаудың басын кесіп әкелуі керек",-деп, тек сондай қызға ғана үйленетіндігін айтқан. Ондай қалыңдықты іздеп табудыбаласының өзіне тапсырады. Күллі оғыз-қыпшақ елінен ондай қалыңдық таба алмайды. Сонда Оғыз қаңлы өзі сапарға аттанады. Трапезунд елі патшасының қызы сондай алып, екі қабат садақты қиналмай тартатын болыпты. Осы қызға үйленуге дәмеленген жігіттерге қояр талабы өте қатал болыпты. Содан сүрінбей өткен Қан-Төрелі қызға үйленеді [5].

Ал енді шығыс әйелдерінің патшайымы Тұрқан қатын, Шыңғыс ханды адастырмаған қоңырат қызы Бөрте ханым, Низамидің қыпшақ қызы Әппақ сұлуға ғашық болып жыр арнауы, Ұлы жүздің ұлы анасы атанған Домалақ ананың, Найман руының тектіанасы Ақсұлудың қасиетті мен есімдерін білмейтін қазақ жоқ. Сол сияқты Ақсақ Темірді тезге салғанана, Өз-Жәнібекті ақылмен тоқтатқан Қарашаш, күдіретті Құнанбайды қаймықтырған Зере анасы, ру аттары берілген Қарқабат, Дәулетбике, Ақбикеш сынды асық ойлы, батыл дабатыр мінезді қазақ әйелдері көп болған. Олардың бірсыпырасы қиынкезеңде ер- азаматтармен бірге қолына қару алып, жауға аттанды.

Көне түркі халқы қыздарын тек үй берекесін сақтаушы ғана емес, ел қамын ойлар азаматтық сезімге де тәрбиелей білгені туралы пікіріміздің дәлелді болуы үшін ғалымның мына жолдарына назар аударалық: "Тәңірхан кезінде билік жүргізуді ханша-ана, Тоныкөктің қызы По-бек өз қолына алды. ...Қарлұқтар және ұйғырлармен болған соғыстан жеңіліс тапқан соң тірі қалған түріктерді Білгіханның жесірі, Тоныкөктің қызы По-бек басқарып, өткеру шартын алдын ала келіскен бойда Қытайға алып келді. Түріктер шекаралық әскери сотымен қосылды, ал По-бек патшазада әйел құрметті атағы мен кінәздік киім-кешек, қаражат алды"- делінген [6,367].

Міне, осылай қан-жойқын ұрыстаойсырай жеңілгенімен, По-бек өзінің ақыл-парасаты, әйелбаласының бойына берілгенқамқорлық қасиетінің арқасында қалған адамдардың өмірін сақтап қалуға тырысқандығына көз жеткізіп отырмыз.

Сонымен бірге батырлар жырында [7] батырдың тұлғасын толықтырып тұратын адал жары да ерекше дәріптеледі. Батырдың жарының сырт тұлғасы мен көркіне оның ақылдылығы сәйкес келіп отырады. Ол жырда батырға ат таңдап, оны ерекше мәпелеп бағып-күтуімен көрінеді. Қобыланды батырдың жары Құртқаның Тайбурылға "шөптің нәрлісін жегізіп, қысырдың сүтін беріп, кекілін, жалын сипап, үстіне оюлап жабу жауып, арнайы ер-тұрман жасатып, жас сәбидей мәпелеуін" оның болашақта батырдың досы, жан серігі болады деген ниеттен туса керек. Сондықтан да жырда батырдың атын таңдауда сүйген жарының алатын орны ерекше болғандығын да көріп отырмыз.

Қазақ халқының дәстүрлі мәдениетінде қалыптасқан өмір циклы ырымдарында да қару-жарақ ғұрыптыққұрал функциясын атқарғаны белгілі. Ұлтымызда некекию рәсімінде ат жалының қылдарын байлап садақ оғын қолданған ("Қыз-Жібек" фильмі). Оғыздар заманында "үйленетін жігіт әуелі садақтан оқатып, сол садақтың жебесі түскен жерге қалыңдық шатырын тігетін болған". Бұрынғы кезде қазақ халқында да садақпен атылған жебенің түскен жеріне жас жұбайлардың отауын құратын, яғни қарудың әрекеті арқылы отаудың құтты орны анықталатын болған.

XIX ғасырдың ортасына дейін қазақ халқында ұзатылған қыздың жасауының ішіне дең бағалы затретінде бағалы қару-жарақ түрлері (сауыт, қалқан, садақ) кірді. "Ер Төстік" ертегісінде Қаныкей сұлу өзінің жасауына атасынан Ақсырмал сауытын сұрап алған.

Ұлттық әдебиеттің шығу тарихын тереңнен қарастырған М.Әуезовтің: "Ерлік - елдік сыны" атты еңбегіндегі, ерлікті өз тірлігінде өзгеше қадір тұтқан елдің бірі қазақ халқы дей келе, осы ерліктің егізінің сыңарындай, алып ұшар қос қанатындай асыл тірек діндегі бар. Ол өзгеше сүю сезімі. Жай сүю емес, жар сүю емес, жанынан артық көріп жұртын сүю, халқын сүю сезімі. Бұл сүюден қасиетті сүю жоқ... Қазақ батырларының өздеріне лайық арулары, сұлулығына ақылысай, батырларды ерлікке, елдікке бастап, рухберген аруларын ардақтай білген. Жары ерлік жорығына кеткенде, кешегі қоштасар жерде "сен кетсең не боламыз" деп жоқтаған Құртқа елдің панасы болады. Жасымайды, жабықпайды. Ел - Отанның ары үшін ері жанын қиғанда, сол елдің әлсізі мен күйсізіне бұл адал ана болып шығады [8,73-75].

Олай дейтініміз, қыздарды адамгершілік қасиеттерге тәрбиелеуде ананың рөлі ерекше болды. Ол туралы көптеген жыр-дастандар жазылып, Зере, Ұлжан, Ұлпан тәрізді дана аналардың бейнесі жасалды. Анадан ғасырлық ақыл, күш-қуат, тәрбие үзіліссіз тараған. Иә, ана әрдайым Отан ұғымымен теңестіріледі. Халық бұл орайда "«Анасын тыңдамаған Отанына да тәуелді болмайды», "Отан-ананы қорғай біл"-деп ой түйіндеген. Адамның дамып, жетілуі, тұлға ретінде қалыптасуы ең алдымен ана тәрбиесіне, оның рухани әлеміндегі махаббат пен жігердің үйлесімділігіне байланысты. Анаға деген сыйластық пен махаббат, оның тағдырына деген жауапкершілік - Отанның тағдырына, туған жерге, елге деген жауапкершілік. "Өлсең де, Отаныңды сатпа", "Отан үшін күрес - ерге тиген үлес", "Құртақандай торғай да өз ұясын қорғайды", "Отанға опасыздық еткенің - өз түбіңе өзің жеткенің", деген нақыл сөздер Отанды сату анаға опасыздық жасаумен парапар деген ұғымды меңзейді.

Ойымызды Ш.Айтматовтың: "Біздің бәріміз аналарымыздың алдында қарыздармыз. Бұдан мен адам тіршілігіндегі ең бір үлкен драманы көремін. Өмірде ананың өзін-өзі ұмытатын риясыз махаббатынан асқан жоғары және игілікті не бар? Сезім шынайы тазалықты талап етеді. Ол бізді, адамзат баласын ар-ұжданның жарасымды және жоғары кодексімен өмір сүруге міндеттейді", - деген ой-тұжырымы баланың ана алдындағы өтелмес парызын айғақтаса керек [9].

Қазан төңкерісінен кейін қазақ әйелдерінің қолы теңдікке жетер-жетпес, қаншама қиыншылықтарды бастарынан өткерді. Онымен де мойымаған қазақ әйелдері қуғын-сүргінге ұшырап, еркектермен бірдей айдауда жүрді. Одан, Отан, елін-жерін қызғыштай қорғап, майданда да ерлермен бірге соғысқа қатысты. Ұлттық намысын қолдан бермеген қыздарымыз қаншама? Кеңес өкіметінің алғашқы кезеңінде, халық шаруашылығын жандандыру кезінде әйел баласының нәзіктігіне қарамастан қара жұмыстарға салына бастады. Тоталитарлық жүйе әйел мен еркекті тең құқылы деген аксиоманы пайдаланып, қыз-келіншектерді техника тілін білуге, алып зауыттар мен фабрикалардағы станок басына, жардай трактордың құлағына жарғанаттай әйелдерді отырғызды.

Қазақ қыздарының білім және тәрбие алу жағдайларын, олардың кеңес үкіметі орнағаннан кейінгі жай-жапсарын педагог-ғалымдар К.Садвакасова, М.Қозғамбаева, К.К.Құнантаева, Ш.Жалғасова зерттеген. Олар, өз еңбектерінде қазақ қыздарының ауыр жағдайларын, теңсіздіктің жойылуын, білім алуға жол ашылғандығын бірден қабылдай алмай, отбасынан ұзап, білім жолын қууға, қорқынышпен аяқ басқандары жайлы айта

келіп, алғашқы қазақ қыздарының білім алу жолындағы табандылығы, ынталығын нысанаға алған.

Ғалым Қ.Қ.Сарсембина "Қазақстан әйелдері саяси қуғын-сүргін құрбандары" (1925-1938ж.ж.) атты диссертациялық жұмысында "Халық жауы" атанған азаматтармен бірге сталиндік қуғын-сүргінге әйелдері, отбасылары, жақын туыстары да қудалауға түскендігін, әсіресе қазақ қыздарының алғаш білім алғандары мен коммунистері зорлық-зомбылыққа ұшырады және бұлқазақ қыздарына тиімсіз болғандығы жайлы зерттеулер жүргізген [10].

Осы кездегі қазақ қыздарының өз жұбайларына психологиялық, моральдық жағынан тірек болумен қатар, солармен бірге жапа шеккендігі, сонда да отбасының отын өшірмей, күйеулерінің өле-өлгенше арын арлап, орнын жоқтатпай, өмірмен арпалысқан аналар ерлігі тарихтан белгілі болып отыр және де біз үшін бұл - өшпес өнеге.

Бұл тарапта, А.Д.Қожабекова «Кеңес өкіметінің әйелдерді қоғамдық-саяси қызметке тарту тәжірибесі» атты кандидаттық диссертациясы әйелдер еңбегінің ауыр жұмыстарда пайдаланылғаны жайлы және бала күтіміне де уақыт берілмей, оларды жұмыстан шығаратын көріністер де болғанын тілге тиек еткен. Сонымен қатар, қазақ әйелдерінің қоғамдық-саяси жұмысқа тартылуы жайлы және сол кездегі әйелдердің партия, мемлекеттік қызмет, депутаттық міндеттер, ғылым, денсаулық, мәдениет салаларында белсенді жұмыстар атқарғанмен, әкімшілік-жетекшілік қызметтерге көтерілмегендігі жайлы зерттеулер жасалынған [11].

Ел басына қиын-қыстау күн түскенде әйелдер белсенділігі артпаса, кеміген жоқ. Ал олардың ерлер секілді қолына қару алып, жауына қарсы шығатын ерлігі туралы ертеден-ақ белгілі еді. Мысалы, алғаш колхоздастыру кезеңдерінде, Ұлы Отан соғысында ерлермен бірге қаһармандық көрсеткен, соғыс аяқталғанша белсенді әйелдер санын көбейтіп өз күштерін аямағандығы белгілі. Екінші дүниежүзілік соғыста Кеңес Одағы армиясының құрамында ер-азаматтармен бірге сұрапыл соғысқа қатысып, ерліктің теңдесі жоқ үлгісін көрсеткен батыр қыздар баршылық. Ал жауынгер қыздар дәрігерлік көмек көрсетумен бірге, ұшқыш, мерген, пулеметші, десантшы, барлаушы, байланысшы, көлік жүргізуші сияқты әскери мамандықтардың барлығын да меңгерген. Кеңес Одағының Батыры, пулеметші М.Мәметова, ұшқыш Х.Доспанова, ержүрек мерген қызымыз Ә.Молдағұлова қазақ топырағынан майдан даласына аттанған, толарсақтан қан кешіп жүріп ерліктің ерен үлгісін көрсеткен батыр қыздар. Қашанда қиын - қыстаукездері батыр қыздарымыздың ерекше ерліктерімен елеулі болғанын тарих та, өмір де дәлелдеп келеді. Сол ертедегі ертегілер мен батырлар жыры, түрлі хиссалардағы батыр қыздардың бейнесі Ұлы Отан соғысында көрініп, қазақ қыздары аттарын әлемге әйгілі етті.Осындай сын сағатта ерлермен бірге атқа қонып, қолына қару алған Алаш қыздарының ерлігін насихаттай білсек, бүгінгі өскелең ұрпақтың рухын көтеретіні анық [12,31].

1986 жылғы Желтоқсан көтерілісіне қатысқан Алматы қаласының тұрғыны Ерлан Декелбаев өзінің Желтоқсан көтерілісіне саналы түрде барғанын, жастарды аяусыз жазалаған жендеттерді көргенін және де оның: «Мен сол Желтоқсан оқиғасы кезінде қазақтың қыздарының батырлығына сүйсіндім, әрі қайран қалдым. Олар жендеттердің қолындағы дубинкаларына, арсылдаған иттеріне қарамастан жігіттерді өздерінің кеуделерімен қалқалап, міз бақпай алдыңғы шепте тұрды. Сондай қаһарман қыздарымыздың қатарынада Гүлнәр Лепесбаева, Гүлнәр Әбілхайырова, Анар СеркEROVA және олардың қайсар құрбыларын атар едім. Сол жендеттердің тепкісінің кесірінен бірқатар қыздар сәби сұю бақытынан айырылып, ұрпақсыз қалды. Олардың жандарына мәңгілік жазылмайтын жара салды», [13] - деп қазақ қыздарының батылдығын,

ержүректілігін мақтанышпен еске түсіреді, олардың болашағын ойлап қынжылады. Сол желтоқсандағы батыр қыздарымыз Ләззат Асанова, Сабира Мұқаметжанова сияқты ұлттық намысты берік ұстаған, ерлік пен елдікті ұран еткен ұлтжанды қыздарымыздың аты мәңгілікке қалады. Міне, тарих дәлелдегендей, қазақ қыздарының тек отбасындағы ерлігі ғана емес, өз Отанын қорғауда да ерлермен қатар жүргендігін дәлелдеп отыр.

Өтпелі 90-жылдардағы кезең халқымыз үшін үлкен сын болғаны бәрімізге белгілі. Осындай кезеңде қазақ әйелдері еліміздің еңсесін жоғары ұстауын өз үлестерін ерен еңбегімен дәлелдей алды. Осы бір кезеңде қазақ әйелінің арқасына түскен жүк өте ауыр болды. Сонда да қазақ әйелі мойымады. Отбасының тұғырын тік ұстап, ұл-қызының тәрбиесіне де көңіл бөлді. Кешегі бір өтпелі кезеңде, шаруашылықкүйзеліске ұшыраған, аналар зейнетақысын уақытында ала алмай, ішкерге ас, киерге киім болмай, жұрт жаппай абдырап қалған кезде, әйелдер қауымы білекті сыбанып тастап іске кіріскен еді. Олай дейтініміз, отбасын асырау салмағы әйелдерге түскентұста, қазақ қыз-келіншектер қауымы еліміздің еңсе тіктеуіне өлшеусіз үлес қосқаны белгілі. Қазақ әйелдері қоғамдық істерге, кәсіпкерлікке, ел экономикасын көтеруге де өз үлестерін қосты, әлі де атқарып келеді. Кіші және орта бизнесті дамыту өркениетті дамыған елдерде экономикалық тұрақтылықтың кепілі болса, біз де соған қол жеткізе бастадық. Осының басы-қасында жүрген қазақ қыз-келіншектері.

Еліміздің егемендік алып, адам құқықтары мен бостандықтары ескеріліп, адамдар жынысына, нәсіліне, ұлтына қарамастан тең саналып отырған бүгінгі таңда қоғамды демократияландыру процесінде әйел баласының орны ерекше. Қазір әйелдер өмірдің әр саласына белсене араласып, қызмет етуде. Қазір қыздарымыз саясатқа араласып, парламентке депутат болып, түрлі мекемелерге басшылық жасауда. Әлеуметтік өмірде, экономикалық дамуға да, ғылым мен білімге де, денсаулық сақтауда да өз үлестерін қосуда. Яғни, әйел баласының өмірдегі рөлі артып, қоғамның белсенді мүшесіне айналып отыр. Ал, біздің елдегі әйелдердің ахуалын алсақ, қай кезде де жаман болған емес. Олай дейтініміз, Үкімет басшысының орынбасарынан бастап, Орталық сайлау комиссияның төрайымы, беделді мемлекеттердің елшісі, министр портфеліне де ие болған қыздарымыз болды және осы қызметтерді абыроймен атқарды.

Елбасы жыл сайынғы әйелдер мерекесінде "Ең сенімді серіктестер - әйелдер" дегенді айтса, 2009 жылы 5 наурызда Астанада өткен Қазақстан әйелдерінің V форумында жасаған баяндамасын «Әйелдердің ұстамдылығы мен төзімділігі - тыныштық пен тұрақтылық тірегі», - деп атауының мәні тереңде екені сезіледі.

Осының дәлелі ретінде, қазіргі COVID-19 ел басына күн туған кезде қиындыққа, қауіп-қатерге қарамастан, кәсіби борышын ерлермен бірге абыроймен атқарып келе жатқан қазақ қыз-келіншектері. Карантинге жабылған азаматтарға медициналық көмек көрсетіп, олардың айығып үйлеріне оралуына қол ұштарын беріп келеді. Ақ халатты абзал жандардың жартысынан көбі дерлік (аурухана мамандарының) қыз-келіншектер. Адамдардың өміріне араша болып жүрген, осындай қиын кезеңде өз мамандықтарының шебері. Елдегі карантинге байланысты ақ халатты абзал жандар күшейтілген режимде жұмыс істеуде. Олар ауысымнан-ауысымға жанталасып, отбасына, туған-туыстарына уақыт бөле алмай, талай жанның өміріне араша түсіп, ерлікке сай қызмет атқарып жүр. Бейбітшілік кезеңде де, мамандық алдындағы адалдық, отансүйгіштік қасиеттерін көрсетіп, күн сайын өршіп келе жатқан жаһандық індетті жеңуге атсалысуда.

Қорыта келе, тарихи кезеңдердегі қазақ қыздарының патриоттық құндылық істерінің, ұлттық сана-сезімдерінің тарихи-педагогикалық алғышарттарын анықтауға негіз болды.

Біріншіден, бала жастан қазақ халқының ауызекі шығармаларын (ертегілер, эпостар, жыр-термелер, т.б.) тыңдап өсуі. Эпостық жырлардағы батырлардың, соның ішінде әсіресе Құртқа, Гүлбаршын, Назым, Ақжүніс, Қарлыға секілді ержүрек қыздардың ерлік істерін қызықтауы, соларға еліктеуі.

Екіншіден, адамгершілік, патриоттық асыл қасиеттер аналарының әлдиінен, жүректен шыққан сазды әуенінен, аналық ыстық алақанынан сіңіп, дарыуы. Туған-туыстарының, жора-жолдастарының, қоршаған табиғаттың да олардың патриоттық сана – сезімінің қалыптасуына әсері мол болуы.

Үшіншіден, саяси-идеялық, патриоттық рухани тұрғыдан шындалып өсуі.

Төртіншіден патриоттық құндылықтар рухы, Отанға деген қалтқысыз сүйіспеншілігі, оның бостандығы мен тәуелсіздігі үшін күресі мен ерлік істері.

Бесіншіден патриотизмді қалыптастырудың пәрменді құралдарының ішінде саяси-идеологиялық сипаттағы мерекелер мен айтулы даталардың орнының ерекшелігі.

Қыздарда патриоттық құндылық рухты тәрбиелеу әр түрлі әдістердің көмегімен жүзеге асырылды. Қазақ отбасында бала халқының, елінің, қауымының шежіресін біліп, батырлар жырын, т.б. тыңдап өсуі. "Жеті атасын білмеген жетесіз"-дей отырып, халық ұрпағын ата-бабасының шежіресімен, мекен еткен жері және кәсібімен, атақты, батыр, шешен, данышпан адамдарымен таныстыру. Жас ұрпақ жеті атасының тарихын, шежіресін, олардың дәстүрлерін білу арқылы халқымыздың бірнеше ғасырлық тарихын танып-біледі, оларда ата-бабасына, тарихына, еліне, жеріне, табиғатқа, еңбекке деген құрмет, сүйіспеншілік осы **әдістер** арқылы қалыптасады.

Қорытындылай келе, ұлттық патриоттылық құндылық рух, әдетте, өз ұлтыңның, мәдениетіңнің, тіліңнің, дәстүрлеріңнің ортақтығын сезініп, осы жерде туылғаныңды ұғыну түсінігімен байланыстыра білуі. Қазақ халқы кіндік қаны тамған жерін, ата-баба әулетінің жерленген жерін ерекше қадірлеген, оны ешқашан тастап кетпеген. Біздің қазақ халқы өз болмыс-бітімін Отанынан бөліп қарамаған. Халық өзін өсірген анасын қалай құрметтесе, елін, жерін, Отанын да таңдай алмайтынын түсінген. Отан адамның бойында патриоттық сезімді туғызудың қажетті шарты деп қабылдаған. Демек, бүгінгі ұлттық патриоттылығы қалыптасқан тұлғаға тән қасиет - ұлттық сана мен қоғамның рухани құндылықтарын (Отан, Ана, Туған жер, ел) қастерлеу, оны бойтұмардай сақтау және бауырмалдық, ұстамдылық, мәрттік, жомарттық қонақжайлылық, әдептілік т.б. игі қасиеттер болып табылады. Сонымен, біз қазақ халқының тарихы мен тіршілігіндегі ең күрделі мәселелеріне көңіл бөліп, елдің өткендегі өмірін тарихи тұрғыдан ұрпағымызға түсіндіруге тырысып, сол дәуірдегі құбылыстар мен оқиғаларды әлеуметтік тұрғыдан қарастыра отырып, қыз балалардың елін, жерін, Отанын сақтауға, мәдениетін аялай білуге, жоғары адамгершілікке шақырғандығын түсіндіру. Бұның бәрі идеяның, ой-пікір мен ақыл-өсиеттің өміршендігін, жаңашылдығын көрсетеді. Олар әсіресе еліміз егемендік алып, тарих қайта құрылып жатқан қазіргі кезеңде, бүгінгі қоғамның жаңаруы, демократиялануы процесінде жеткіншек ұрпақтың, әсіресе қыздарымыздың инабаттылық, патриоттық құндылықтарын, ұлттық санасын, рухани қасиет-қадірлерін, талғамдарын қалыптастыруда маңызды рөл атқаруы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. // Егемен Қазақстан №70 (29051) 12 сәуір, 2017.
- 2 Қазақтың көне тарихы // Дайындаған Қани М. -Алматы: Жалын. 1993. - 400б.
- 3 Александрийский К. Древние авторы о Средней Азии. Ташкент.1940. - 125с.
- 4 Сарыбекова Ж Қыздар тәрбиесі. Оқу құралы. Алматы: 2015. – 273 б
- 5 Қорқыт ата кітабы. Оғыздың батырлық жырлары: Эпос/ Орыс тілінен ауд. Ә.Қоңыратбаев, М.Байділдаев. - Алматы: Жазушы, 1986.-128б.
- 6 Гумилев Л. «Көне түріктер»: көпшілік оқырман қауымға арналған. Алматы: Білім, 1994. – 480 б.
- 7 Бабалар сөзі: Батырлар жыры. 100 томдық. - Астана: «Фолиант», 2006. Т. 38: – 332 б.
- 8 Әуезов М.О. Жиырма томдық шығармалар жинағы. - Алматы: Жазушы, 1981, - Т.8. - 456 б
- 9 Айтматов Ш. Собр. соч.: в 7-ми т. /Сост. и ред. Р.Рахманалиев. Т.2. Повести, - Алматы, 1998. - 512 с.
- 10 Сарсембина Қ.Қ. Қазақстан әйелдері саяси қуғын-сүргін құрбандары (1925-1938ж.ж.). канд.диссер. Алматы: 2004.-160б.
- 11 Қожабекова А.Д. Кеңес өкіметінің әйелдерді қоғамдық-саяси қызметке тарту тәжірибесі: тарих.ғыл.канд.дисс.Алматы, 2007.-145б.
- 12 Сарыбекова Ж.Т. Қыздар тәрбиесі. Оқу құралы. Алматы: 2015. - 273 б
- 13 Ақиқат пен Дақпырт. Жетісу, 1996, 13 желтоқсан. - 3 б.

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВОСПИТАНИЯ У ДЕВОЧЕК ДУХОВНО-ПАТРИОТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ

Рассматриваются историко-педагогические предпосылки воспитания у девочек духовных, патриотических ценностей. Кроме того, в статье рассказывается о том, что наши предки с давних времен знали, что любовь к Родине у казахских девушек не закладывается за один день, а воспитание будет успешным только в том случае, если оно основано на национальной идеологии и проявляя дальновидность, прививали своим потомкам национальные ценности. Приводятся сведения, что древнетюркские женщины были не только защитниками семьи или правителями государства, но и храбрыми воинами. Благодаря традициям и обычаям, которые являются основой национального воспитания, сегодняшнее поколение совершенствует свои знания из мировоззрения, духовной культуры своей нации, применяет их в повседневной жизни, осваивая характерное для нации поведение. Героизм казахских девушек, их любовь к своей стране, своей земле, передача этой любви своим потомкам основаны на любви к Родине, на национальном воспитании. Рассматривается отождествление матери с понятием Родины, уважение и любовь к матери, ответственность за ее судьбу – ответственность за судьбу Родины, родной земли, своей страны. Дается понимание того, что опыт народной педагогики – это плод воспитания наших девочек в духе патриотических ценностей, победа нации.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, ценности, духовность, национальное воспитание, народная педагогика, мать, Родина, страна, земля.

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL BACKGROUNDS FOR EDUCATING THE GIRLS' SPIRITUAL AND PATRIOTIC VALUES

Historical and pedagogical backgrounds for bringing the girls' spiritual and patriotic values up are observed. In addition, the article tells that our ancestors have known long time Kazakh girls' love for their Motherland is not laid in one day, and education will be successful only if it is based on national ideology and showing foresight, instilled national values in their descendants. The information about the ancient Turkic women who were not only defenders of their family or rulers of the state, but also brave warriors is brought. Owing to the traditions and customs that are considered as the basis of national education, today's generation improves their knowledge of the worldview, spiritual culture of their nation, applies them in everyday life, mastering the behavior characteristics of the nation. Heroism of Kazakh girls, their love for their country, their land, and transferring this love to their descendants are based on love for the Motherland, on national education. The identification of mother with the concept of the Motherland, respect and love for the mother, responsibility for her fate – responsibility for the fate of Motherland, native land, and country is considered. It is understood that the experience of folk pedagogy is the result of educating our girls in the spirit of Patriotic values, the victory of the nation.

Key words: Patriotic education, values, spirituality, national education, folk pedagogy, mother, Motherland, country, land.

References

- 1 Nazarbayev N. A. View to the future: spiritual revival. // Egemen Kazakhstan №70 (29051) April 12, 2017.
- 2 Ancient history of the Kazakhs prepared by Kani M.-Almaty: Zhaly. 1993. - 400 pp.
- 3 Alexandriyskiy K. Ancient authors about Central Asia. Tashkent. 1940. - 125pp.
- 4 Sarybekova Zh. T. Education of girls. Educational aid. Almaty: 2015. - 273pp
- 5 Book of Korkyt Ata. The heroic poem of the Oghuz: Epic/Translated from Russian by A. Konyratov, M. Baidildayev.- Almaty: Zhazushy, 1986. - 128 pp.
- 6 Gumilev L. "Ancient Turks": for a wide range of readers. Almaty: Bilim, 1994.-480 pp.
- 7 Word of the ancestors: a poem of heroes. In 100 volumes. - Astana: "Foliant", 2006. vol. 38: - 332 pp.
- 8 Auezov M. O. History of literature. Almaty, Atamura publishing house. 2011.
- 9 Aitmatov Sh. Collected works.: in 7 volumes. /Compiled and edited by R. Rakhmanaliev. Volume 2. Stories, - Almaty, 1998. - 512 pp.
- 10 Sarsembina K.K. Women of Kazakhstan are victims of political repression (1925-1938). Cand.dissertations. Almaty: 2004. - 160 pp.
- 11 Kozhabekova A.D. Experience of the Soviet government in involving women in social and political activities: Dissertation of the candidate of historical Sciences. Almaty, 2007. - 145 pp.
- 12 Sarybekova Zh. T. Education of girls. Educational aid. Almaty: 2015. - 273pp
- 13 Truth and myth. Zhetysu, 1996, December 13. - 3 pp.

Information about authors:

Zhanat Sarybekova, doctor of pedagogical sciences, M. Kh. Dulaty Taraz regional university, professor of the department "Psychology and Pedagogics". Taraz, Kazakhstan; +7(701) 111-24-55. E-mail: zhanat.sarybekova@mail.ru

Saltanat Sarybekova, PhD doctor, senior lecturer of the department "Psychology and Pedagogics". Taraz, Kazakhstan

DOI 10.47649/vau.2020.v59.i4.10

МРНТИ 19.01.11

УДК 37.011.31

Н.Н.Будищева¹, Г.М.Кусаинов², Б.Т.Абыканова³

¹Отличник просвещения РСФСР, МОУ СОШ №33

г. Якутск, Российская Федерация

²«Центр педагогического мастерства» АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы»

г. Нур-Султан, Республика Казахстан

³Атырауский университет имени Х.Досмухамедова

г. Атырау, Республика Казахстан

E-mail: bakitgul@list.ru

СИСТЕМА РАБОТЫ МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ УЧИТЕЛЕЙ Г. ЯКУТСКА ПО ОСВОЕНИЮ КСО В РАМКАХ ФОРМИРОВАНИЯ УНИВЕРСАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ДЕЙСТВИЙ

В статье представлен опыт работы по повышению профессионального уровня учителей математики г. Якутска Республики Саха (Якутия) при освоении ими коллективного способа обучения. Основой системы методической работы с учителями является системно-деятельностный подход, включающий каждого учителя в творческое сообщество на разных уровнях.